

Sarajevski žargon

(Narcis Saračević: *Rječnik sarajevskog žargona – prilog leksikografiji bosanskoga jezika*, 2. izd.; Vrijeme, Zenica, 2007.)

Kako su još u procesu standardizacije svojega mladog jezika, Bosanci kao da hoće u jezikoslovlju zahvatiti sve jezične razine, na što upućuje i podnaslov, pa se u tome smislu javlja još jedan rječnik u sklopu štokavskoga dijasistema rubne jezične pojave – žargona, *Rječnik sarajevskog žargona – prilog leksikografiji bosanskoga jezika* Narcisa Saračevića (drugo izdanje, 1. izd. 2003). U posljednje vrijeme povećan je interes za taj jezični segment na područjima gdje je štokavski osnova standardnomu jeziku. Vidljivo je to ponajviše iz rječničke produkcije – u posljednjih desetak godina u Srbiji su objavljena tri takva rječnika (*Rečnik savremenog beogradskog žargona* Borivoja i Nataše Gerzić, 2000, 2., dopunjeno, izdanje 2002; *Beogradski frajerski rečnik* Petrita Imamija, 2000, 2., dopunjeno, izdanje 2003, 3., dopunjeno, izdanje 2007; 2., dopunjeno, izdanje *Dvosmernoga rečnika srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza* Dragoslava Andrića, 2005) i jedan englesko-srpski (4., dopunjeno, izdanje *Rečnika anglo-američkog slenga* Borivoja Gerzića, 2000; 5, dopunjeno, izdanje,

2002), u Hrvatskoj jedan (*Rječnik hrvatskoga žargona* Tomislava Sabljaka, 2001) i u Bosni jedan.

Kao što autor u *Predgovoru* navodi, u jeziku postoji jedan leksički sloj, izrazi koji nisu zabilježeni ni u jedno-me rječniku, jer, naravno, nemoguće je zabilježiti sav leksik u jeziku, koji nije monolitan niti poznaje izražajne granice, a, između ostaloga, u neprestanoj je mijeni. Uglavnom je teško točno utvrditi koje je jezično područje ‘najneuhvatljivije’ (narječje, dijalekt, žargon i sl.) i odrediti čvrstu granicu između onoga što je za lingvistiku vrijedno i onoga što je bez veće važnosti za proučavanje. Autor izdvaja razgovorni stil (jezik), koji, upravo zbog toga što se prvo ostvaruje u usmeno-me obliku, prevladava u jezičnoj upotrebi skoro svakoga od nas, a i izražajne su mu mogućnosti najveće. Baš u tome stilu česta su odstupanja od norme standardnoga jezika, na fonetsko-fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj i semantičkoj razini. Ta su odstupanja dio «onoga neuhvatljivog u jeziku» koje ostaje nezabilježeno u rječnicima, što autor djelomično opravdava zbog poteškoća pri bilježenju takvih odstupanja. No u svakidašnjemu, kolokvijalnome idiomu koriste se i uvriježeni «supstandardni» leksički obrasci koji uglavnom ostaju na marginama interesa lingvista, iako im čestotnost i rasprostranjenost nije mala. To je žargon, koji nastaje radi oporiranja standardu. Autor upotreblja-

va termine *kolokvijalni govor*, što je pleonazam, ili *govorna varijanta* (za žargon), što nije imalo precizno, jer bi značilo da je samo drugi oblik (varijante su dva ili više oblika istoga); nije jasno, varijanta od čega, od govora? Može se pretpostaviti da je autor mislio na idiom kojemu je ponajprije usmeni medij značajka, pa se u njemu najčešće i ostvaruje, ili je htio reći da je to podvrsta razgovornoga idioma, što bi bilo preciznije. Bilo bi bolje međutim da je autor za svaki jezični izričaj upotrijebio termin idiom ili, eventualno, jezik u značenju idioma, a ne u značenju jezične djelatnosti. U ovome kontekstu treba spomenuti i da je sintagma *govorni žargon* zalihosna, jer iako se može ostvariti i u pismu, tomu idiomu svojstvena je usmena realizacija.

Autoru je pri sastavljanju rječnika poticajna bila leksikografska indiferentnost prema žargonu. No on je odlučio «sačuvati bogatstvo jednog vremena i istaći stilske vrijednosti koje to bogatstvo sadrži jednim dijelom u jeziku».

Slično Andrićevu *Dvosmernomu rečniku srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza*, leksik u rječniku obuhvaća područje glavnoga grada, zahvaćajući u manjoj mjeri i ostale dijelove države. Slično Andrićevu rječniku i Sabljakovima rječnicima, *Rječnik sarajevskog žargona* rađen je dvo-smjerno, žargon – standard, što znači da se žargonskim izrazima daje ekvi-

valent u standardnome jeziku, i standard – žargon, s riječima iz standardnoga jezika za čiji je sadržaj u žargonu najviše izraza. Uz žargonizme, i to one najfrekventnije, rječnik sadrži i argotizme, ovdje riječi kriminalnoga podzemlja, i šatrovačke riječi, ovdje riječi posebne tvorbe (v. niže). Što se žargonizama tiče, riječ je ponajprije o onima u aktualnoj upotrebi, dok su tradicionalni zanemareni jer su prešli u neutralni leksik ili u standardni jezik ili nemaju više nikakve vrijednosti za određene žargonske skupine.

U rječniku je oko 6000 riječi, a «zamišljen je i izrađen tako da istakne ono što je u žargonu zaista vrijedno i prikaže najkarakterističnije momente djelovanja kreativnih faktora, istina najvećim dijelom subkulturalnih i marginalnih društvenih grupacija, odraženih u jeziku».

U dijelu *O žargonu* autor raspravlja o tome idiomu. U pravu je kad kaže da su promjene, razlike, u odnosu na standard, s kojima se u svakidašnjemu jeziku identificiraju žargonizmi, odraz čovjekove sklonosti prema igri. Jedino je pitanje koliko se to odražava i na fonetsko-fonološkoj, morfološkoj (izuzev tvorbe) i sintaktičkoj razini. Primjer jezične rasipnosti autor vidi u tome da se riječima iz standardnoga jezika dodjeljuju nova značenja ili se traže nove i maštovitije riječi da ih zamijene.

Leksik u jeziku nije stabilan, katkad pripada jednomu sloju, katkad

drugomu. Smjer žargon → svakidašnja jezična upotreba, pa eventualno → standardni jezik, nije nepoznat. No istodobno, prema autoru, događa se i suprotan proces: riječi iz svakidašnje komunikacije (standarda, narječja, dijalekata, riječi stranoga podrijetla) postaju dio žargona, bilo u osnovnome bilo u promijenjenu značenju.

U određivanju što je žargonizam, a što nije, otežavajuće je to što kad nije jednostavno reći je li koja riječ poprimila žargonska svojstva ili ih je izgubila. Pouzdana metoda ne postoji i to je najveći problem u istraživanju žargona i često otežava razgraničenje s drugim jezičnim slojevima. Najboljim pristupom u određivanju žargonizama autor smatra onaj iz perspektive govornika žargona, dakle iznutra. Tako, na primjer, autor navodi turcizme, koji su se udomaćili u jeziku, mnogi ih upotrebljavaju u svakidašnjemu jeziku i smatraju ih svojima, ali može ih se povezivati i s narječjima ili određenim pokrajinama, no mladi ih ljudi smatraju tipičnim žargonizmima. Takav pristup, iznutra, određuje i sastavljače drugih rječnika, npr. Tomislava Sabljaka i Dragoslava Andrića. Ali takav sociološki pristup ima i svojih nedostataka. Jedan od njih je da «svojima» govornici smatraju riječi koje su ili dijalektne ili standardne ili pripadaju općemu razgovornom sloju. Mnogo bolji pristup, ali i zahtjevniji, s obzirom da je gdje gdje teško povući crtu, bio bi lingvistički. Sociološki, naravno, može

biti zanimljivo da se govornici žargona identificiraju s riječima koje su u upotrebi i izvan njihova kruga.

Autor žargon dijeli prema skupinama: žargon uličara, studentski, vojnički, narkomanski žargon, žargon kriminalaca. Tu također spadaju i žargoni pojedinih hobija, kao i žargoni pojedinih struka (profesionalni žargoni). Autor misli kako bi se mogla napraviti podjela i prema pojedinim granama i disciplinama unutar koje profesije, što bi upućivalo na tzv. podžargone. Zbog «internog i tehničkog karaktera» žargonizama strukâ oni nisu uvršteni u rječnik, osim kada je neka od takvih riječi prešla u žargon (vjerojatno opći, op. a.; slično je i, primjerice, kod D. Andrića). Jezik kojemu je cilj da bude nerazumljiv i tajan, prema autoru, predstavlja poseban oblik žargona – tzv. *argo*, zapravo jezik kriminalnoga podzemlja, što neki tako tumače, nasuprot onima kojima je taj termin sinoniman žargonu, slengu, šatrovačkomu.

Kao neke od načina tvorbe žargonizama autor ističe strane riječi, koje, uz osnovno, dobivaju i druga značenja, najčešće na osnovi asocijacija. No najproduktivnija je tvorba s pomoću prenesenoga značenja od domaćih riječi. To su ponajprije metafore, npr. *përje* ‘odjeća, garderoba’; *róda* ‘dugonoga osoba’; no mogu biti i drugi tropi i figure, npr. *òko* ‘djevojka’ – sinegdoha; *òdràslò pìvo* ‘boca piva od 0, 5 l’ – personifikacija (upitno je je li riječ o personifikaciji ako

mu je sadržaj *pivo za odrasle* a ne *pivo koje je odraslo*); *čūti se* ‘imati neugodan miris, smrdjeti’ – sinestezi-ja (to je zapravo izraz preuzet iz dija-lekta) itd. Treći su način tvorbe neo-logizmi, npr. *cipelatrans* ‘šetnja, pje-šačenje’; *ćoroskop* ‘naočale’; zatim skraćivanje riječi: afereza, npr. *péle*¹ ‘cipele’; apokopa, npr. *cípe* ‘cipele’; i, rjeđe, sinkopa, npr. *čvrka* ‘četvorka, četiri’, *mája* ‘majica’.

Posebnim oblikom žargona autor smatra šatrovački, obrazloživši kako mnogi lingvisti pod tim shvaćaju žar-gon mladih, a u užemu smislu govor uličara, lopova, kriminalaca i sl., poi-stovjećujući ga često s argoom. U Sa-rajevu, prema autoru, termin šatro-vački označuje poseban oblik žargo-na koji nastaje premetanjem slogova da bi govor bio što nerazumljiviji i za-gonetniji, npr. *đido* ‘doći’, *mòjne* ‘ne-moj’. Treba reći da je taj termin done-davno isto označivao i u Zagrebu. Tre-balo bi možda provesti istraživanje da se vidi kakvo je stanje sada, pa iako mu je u osnovi bila namjera da bude nerazumljiv i tajnovit, čestom upo-trebom izgubio je dobrim dijelom tu značajku. Uz premetanje slogova takav idiom može se razvijati u smjeru dodavanja prefiksâ, sufixsâ i infiksâ, npr. *bùdala* → *dàlabu* + prefiks *dan* = *dàndalabu* + infiks *la* = *dàndalalabu* + sufixs *da* = *dàndalalabuda*. Tako tvoren «govor je najomiljeniji i najza-

stupljeniji u žargonskom sporazumi-jevanju sarajevske omladine», a au-tor je u pravu kada kaže da se o ša-trovačkome može govoriti i kao ina-čici šifriranoga i tajnoga idioma – ar-go, premda samo u nekim oblicima. No, kako navodi autor, stroga pravi-la u nastajanju žargonizama ne posto-je, svaki je postupak opravdan u žar-gonskome izražavanju – «zbog toga je žargon u stalnoj ekspanziji». Na-suprot tomu žargon se, ograničen na prostorno-vremensku upotrebu, brzo mijenja, pa neke riječi prelaze u drugi sloj ili posve nestaju iz upotrebe.

Na kraju svoje rasprave o žargonu autor navodi neke značajke toga idi-oma: vulgarnost, opscenost, pejora-tivnost, grubost, surovost, ironičnost, cinizam; bunt, otpor, prema jeziku i prema svemu što nas okružuje.

Rječnik obuhvaća i fraze i fraze-me sarajevskoga govora. Riječi su na-vedene u oblicima u kojima se pojav-ljuju ili koji su najzastupljeniji u go-voru. Prednost je ovoga rječnika, kao i svih rječnika nestandardnih idioma, što su riječi akcentuirane (samo u pr-vome, većemu dijelu, žargon – stan-dard), onako kako se naglašuju na te-renu. Ako su u široj upotrebi dva ak-centa, dane su dublete. Kod većine ri-ječi i izraza stranoga podrijetla navo-di se etimologija, metodom asocija-cija (*asoc.*), osim turcizama, koji su se umnogome udomaćili, pa je autor smatrao suvišnim davati etimološku odrednicu, ili nekih autoru etimološki

¹ Može biti da je riječ o apokopi, nakon premetanja slogova.

neprozirnih riječi. Od šatrovačkoga (*šatr.*) modela navedene su samo riječi u najčešćoj upotrebi. Argotizmi su posebno označeni (*argo*).

Autor se uz anketiranje služio i književnim, enciklopedijskim, leksikografskim i lingvističkim radovima.

Za razliku od nekih rječnika ove vrste (primjerice Sabljakova *Rječnika hrvatskoga žargona*) ovaj je rječnik leksikografski relevantniji (trebalo bi vidjeti kako su ocijenili prvo izdanje drugi lingvisti, što mi nije dostupno) jer zadovoljava kriterij prostornosti, dakle jedan grad, pa i vremena, uglavnom aktualni žargonizmi, te su akcentuirane natuknice. No izgled rječničkoga članka nije leksikografski relevantan jer nisu dane gramatičke odrednice, osim u primjerima gdje se uz imenicu muškoga roda pojavljuje i imenica ženskoga roda, tada se uz nju pojavljuje odrednica *ž. r.* Naravno, bilo bi dobro da su dane i druge odrednice, osim *argo*, kojemu žargonskom leksiku pripada koja riječ. Ipak, ovaj rječnik danu koncepciju: aktualni sarajevski najčestotniji žargonski leksik, ali i oni izrazi koji se smatraju i doživljavaju žargonizmima, čini se, sasvim ispunjava.

Stipe Kekez